

УДК 37(477)

О.В. АДАМЕНКО, М.В. РАЗОРЬОНОВА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

АНАЛІЗ ТЕМАТИЧНОГО СПЕКТРА ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ (1990–2009 рр.)

Проаналізовано тематику дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата педагогічних наук, присвячених проблемам підготовки студентів-іноземців у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: іноземні студенти, вищі навчальні заклади, дисертаційні дослідження.

Постановка проблеми. Підготовка іноземних студентів посідає чільне місце серед пріоритетних напрямів освітньої політики розвинутих країн світу. В Україні ж на початку 90-х років ХХ ст. після розпаду СРСР активність освітніх установ у сфері навчання іноземних студентів з відомих об'єктивних причин зменшилася, і лише зараз ми стаємо свідками й учасниками роботи з відродження цілісної системи підготовки спеціалістів для закордонних держав. Останнім часом відзначається зростання кількості іноземних студентів в Україні, що обумовлює і зростання уваги дослідників до проблем, пов'язаних з удосконаленням їх підготовки. Про це свідчать такі факти, як проведення науково-практичних конференцій різного рівня, публікація статей, монографій, методичних посібників, захист дисертацій з відповідної тематики тощо.

Аналіз досліджень. В останні роки різні аспекти підготовки студентів-іноземців у вищих навчальних закладах вивчали українські та зарубіжні дослідники: Н. Булгакова, А. Крайнова, Л. Куришева, Л. Левчук, Л. Мазітова, О. Малихін, Н. Маяцька, С. Мордас, О. Резван, Л. Рибаченко, О. Степаненко, В. Тарасенко, Н. Терещенко, Л. Хаткова, Цзан Юеци, Ши Сі Нін та ін.

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого дослідження стала тематика дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата педагогічних наук, присвячених проблемам підготовки студентів-іноземців у вищих навчальних закладах України.

Вибір як джерельної бази дослідження сукупності таких дисертацій обумовлений тим, що саме дисертації, особливо докторські, є значним внеском у розвиток наукового знання. Дисертація – наукова і водночас кваліфікаційна робота, що визначає особливості побудови змісту, внутрішню структуру й логіку викладення дисертаційного матеріалу. Для дисертації як для кваліфікаційної роботи обов'язковим є розширене обґрунтування актуальності обраної теми, визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, завдань, методології та методів дослідження, його головних понять тощо (чого ми не можемо знайти у статтях, матеріалах конференцій, а іноді й у монографіях). Тобто на основі аналізу дисертацій можливо простежити розвиток технології досліджень проблем підготовки іноземних громадян у ВНЗ України. Для дисертації як для кваліфікаційної роботи обов'язковим є детальний огляд робіт попередників і виокремлення тих положень у цих роботах, на які спирається автор дисертації.

Це дає змогу простежити послідовність у розвитку тих чи інших науково-педагогічних ідей, підходів до організації навчання й виховання іноземних студентів. Обов'язковим для дисертанта є обґрунтування практичного значення своєї роботи. Зіставлення продекларованого значення з педагогічною реальністю дає змогу оцінити зв'язок педагогічної науки й практики [1; 3 та ін.].

У цій статті ми розглянемо тематику дисертаційних робіт з питань підготовки іноземних громадян за період 1990–2009 рр.

Загалом за ці двадцять років в Україні було захищено всього 19 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора педагогічних наук, присвячених проблемам до-професійної та професійної підготовки іноземних громадян. Для прикладу, за цей же проміжок часу в Росії було захищено більше 130 таких дисертацій.

З початку 90-х років ХХ ст. до сьогодні більшість захищених в Україні дисертаційних робіт, пов'язаних з проблемами підготовки іноземних громадян, мала методичний характер. У перше десятиріччя досліджуваного періоду захищалися лише поодинокі дисертації з теорії та історії педагогіки (пізніше цю спеціальність було розділено на дві: «загальна педагогіка та історія педагогіки» та «теорії і методика професійної освіти»).

Так, В. Тарасенко досліджувала шляхи формування професійно-комунікативної компетенції іноземних студентів-русистів в умовах міжпредметної координації. Ця робота особливо цікава тим, що здійснювалася на матеріалі мови педагогіки. О. Тетянченко обґрунтувала педагогічні умови ефективного спілкування з іноземними студентами у процесі навчання, а Л. Хаткова – педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності іноземних учнів на підготовчому факультеті. Дисертаційне дослідження Я. Кміта присвячене вивченню дидактичних особливостей інтеграції знань і вмінь з природничих дисциплін у процесі підготовки студентів-іноземців до навчання у вищій медичній школі.

Робота М. Триняк хоча й присвячена вивченню процесів спілкування українських школярів із зарубіжними однолітниками, але є дуже важливою для усвідомлення того, що спілкування нашої молоді з іноземцями може бути ефективним чинником формування в українців рис громадянськості.

Грунтовний аналіз досвіду підготовки іноземних студентів у навчальних закладах України за період з 1946 по 2000 рр. здійснено у кандидатській дисертації Л. Рибаченко. У роботі детально проаналізовано історію діяльності України з розвитку міжнародного співробітництва в галузі освіти іноземців, визначено як негативні, так і позитивні риси досвіду такої діяльності, з'ясовано сутність і суперечності сучасного стану системи підготовки студентів-іноземців, ступінь її відповідності міжнародним вимогам до сучасного спеціаліста. Уведено до наукового обігу невідомі раніше статистичні та архівні матеріали, визначила напрями реформування системи підготовки фахівців для зарубіжних країн, які відповідають національним і державним інтересам України.

Автор розглядає іноземних студентів як специфічну соціальну групу, яку відрізняє від населення країни, в якій вони навчаються, а також мовний, психологічний, релігійний, етнічний та інші бар'єри. Суттєвою є також різниця між системами освіти в країні навчання та на батьківщині іноземних студентів.

На основі аналізу літератури та емпіричного матеріалу, накопиченого в ході опитування значної кількості іноземних та українських студентів (відповідно 1200 та 600 осіб) та іноземних і українських експертів (84 та 47 осіб відповідно), Л. Рибаченко виділила «критичні точки», у які іноземний студент переживає кризові стани. Це приїзд студента в Україну, перехід із підготовчого відділення на перший курс та реадаптація при поверненні на батьківщину після закінчення навчання. Л. Рибаченко відзначає необхідність вивчення психологічного стану й поведінки іноземних студентів у такі критичні періоди і вироблення рекомендацій щодо організації навчання іноземних громадян «на особистісно-орієнтованій основі» [4, с. 12].

Особливо цінним є визначення Л. Рибаченко сутності й суперечностей сучасного стану освіти іноземних громадян в Україні й обґрунтування необхідності кардинальних змін у цій справі. На її думку, у наш час значення підготовки іноземних студентів для України зростає: така підготовка «сприяє не лише поглибленню взаємного порозуміння і довіри між країнами і народами, інтенсивному обміну інтелектуальними цінностями, духовному збагачен-

ню людей, але й активному входженню України в освітній простір світового співтовариства та здобуттю нею міжнародного авторитету» [4, с. 11]. Але процеси поширення позитивних перетворень у навчанні й вихованні іноземних студентів в Україні відбуваються досить повільно. І Л. Рибаченко не тільки доводить це за допомогою наведених в дисертації фактів, а й розробляє конкретні рекомендації щодо інтеграції вищих навчальних закладів Донеччини у міжнародне співтовариство з експорту освітніх послуг.

Автори майже кожного з названих дисертаційних досліджень визначають недоліки, характерні для сучасної системи підготовки іноземних громадян в Україні, головними серед яких є: відсутність державної програми розвитку співробітництва із зарубіжними державами в галузі освіти, в якій би максимально було враховано інтереси усіх країн; відсутність угод між Україною та іншими країнами щодо взаємного визнання документів про освіту; недостатня обґрунтованість програмно-методичного забезпечення підготовки спеціалістів для зарубіжних країн; недостатнє використання зарубіжного досвіду в справі підготовки іноземних студентів тощо.

У досліджуваній період в Україні було підготовлено лише одну докторську дисертацію з проблем навчання й виховання іноземних студентів. Це робота Н. Булгакової «Система пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті», захищена в 2002 р. в Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти [2]. Автор визначила загальні вимоги до пропедевтичної підготовки іноземних студентів; розробила концепцію та модель структури цілісної системи та оптимального навчального процесу пропедевтичної підготовки студентів-іноземців з природничих дисциплін у сучасних умовах; створила за допомогою аналогової природної системи модель освітньо-кваліфікаційних рівнів системи освіти, визначила в ній місце пропедевтичної підготовки, обґрунтувала її мету і функцію; визначила умови формування змісту пропедевтичної підготовки й показала варіативну, оптимальну структуру змісту навчальних дисциплін на основі математичного опису гармонійності природних систем; розробила модель циклічної системи навчальних дисциплін у технічному університеті; створила на мові-посереднику адаптивну методичну систему формування предметних знань та здійснила експериментальну перевірку її ефективності для студентів-іноземців з різних країн.

Протягом досліджуваного періоду більшість дисертацій було захищено за спеціальністю 13.00.02. Проте в останнє десятиріччя захищалися дисертації і за спеціальностями 13.00.01, 13.00.07 та 13.00.09.

Так, Т. Дементьева у 2005 р. захистила дисертацію на тему «Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання» за спеціальністю 13.00.09. – теорія навчання. Вона визначила сутність комунікативної компетенції студентів-іноземців у навчально-професійній сфері, її структуру, уточнила показники, критерії та рівні її сформованості; розробила технологію формування комунікативної компетенції у навчально-професійній сфері з використанням навчально-мовленнєвих ситуацій, уточнила поняття навчально-мовленнєвої ситуації, виявила ефективні види навчально-мовленнєвих ситуацій.

Є. Степанов здійснив дисертаційне дослідження на тему «Формування культури міжжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів» (2004 р., спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання). Результатом його дослідження стала розроблена організаційно-педагогічна система формування культури міжжетнічних відносин студентів (мета і зміст виховання, методи, засоби, форми діяльності студентів). Було встановлено, що ефективність формування культури міжжетнічних відносин студентів досягається, якщо завдання формування певних якостей спеціально ставиться й цілеспрямовано вирішується в системі виховної роботи у вищому навчальному закладі, студенти залучаються до різноманітної діяльності, пов'язаної з міжжетнічними контактами й міжкультурною комунікацією, їх діяльність відбувається в полікультурному середовищі в процесі міжжетнічної взаємодії. Дисертант обґрунтував принципи формування культури міжжетнічних відносин студентів (духовності, гуманізації, естетизації, культуровідповідності, полікультурності, толерантності), визначив рівні, критерії та показники культури міжжетнічних відносин студентів.

За період з 2000 по 2009 рр. за спеціальностями 13.002 та 13.00.04 було захищено по п'ять дисертацій.

Здобувачі, які захищали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання, розробляли методiku навчання студентів-іноземців української (2 роботи), російської (2 роботи) мов та вокалу (1 робота). Так, Ж. Горіна (2001 р.) дослідила шляхи розвитку українського розмовного мовлення студентів національних груп нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів південного регіону України. Н. Василенко в 2008 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови у арабськомовних студентів», у якій вона проаналізувала погляди лінгвістів, психологів, педагогів на природу орфоепічної навички, здійснила порівняння звукових систем української та арабської мов на артикулярному, фонологічному та фонетичному рівнях, визначила місце арабо-української фонетичної інтерференції, навела модель порушень реалізації українських фонем арабськими студентами у процесі сприйняття та відтворення мовлення і на цій основі спрогнозувала можливі порушення вимови українських фонем арабами. Головним результатом її дослідження стала модель формування україномовної артикуляційної бази в арабськомовних студентів і відповідна система методичної роботи. Запропоновано систему вправ з формування орфоепічних умінь і навичок з української мови в арабських студентів.

В. Ніколаєнко розробила методiku навчання іноземних студентів однієї з базових граматичних категорій – виду російського дієслова, описала психологічні та психолінгвістичні особливості засвоєння російської мови як іноземної; здійснила когнітивно-зіставний аналіз граматичної категорії виду (ГКВ) в російській та англійській мовах; виявила місця найбільш імовірного виникнення інтерференції; визначила поняття граматичної компетенції як складової комунікативної компетенції, установила методичні параметри навчання ГКВ та чотири етапи їх реалізації, уклала типологію вправ і розробила моделі мовленнєвих ситуацій, спрямованих на формування граматичної компетенції студентів-іноземців і розвиток уміння вживати дієслова доконаного і недоконаного виду у різних видах мовленнєвої діяльності на комунікативно-достатньому рівні й у різних типах контексту.

У дисертації, автором якої є Цзінь Нань, обґрунтовано методичні засади вокального навчання студентів КНР у системі музично-педагогічної освіти України.

Автори дисертацій за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти присвятили свої дослідження розробці систем пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті (докторська дисертація Н. Булгакової, 2002 р.), формуванню етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища (О. Гуренко, 2005 р.), формуванню професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор (В. Коломієць, 2001 р.), підготовці іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики (О. Палка, 2003 р.), виявленню педагогічних умов розвитку пізнавальних потреб в іноземних студентів у процесі навчання (О. Резван, 2008 р.).

Висновки. Аналіз тематики й змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата/доктора педагогічних наук, захищених в Україні за період 1990–2009 рр., дозволяє зробити такі висновки:

– існує суперечність між суспільною потребою в удосконаленні системи підготовки іноземних студентів у ВНЗ України і недостатнім науковим обґрунтуванням шляхів цього вдосконалення, про що свідчить незначна кількість дисертаційних досліджень з відповідної тематики;

– найбільш активно (порівняно з іншими проблемами) вчені досліджують методичні аспекти навчання іноземців російської та української мов, а також питання їхньої пропедевтичної підготовки;

– подальші дисертаційні дослідження проблем підготовки іноземних студентів у ВНЗ України та дослідження, спрямовані на порівняльний аналіз систем підготовки іноземних студентів у різних країнах, є актуальними і вкрай необхідними.

Список використаної літератури

1. Адаменко О. Підготовка іноземних студентів в Україні як об'єкт педагогічних досліджень / О. В. Адаменко // Фахова підготовка іноземних громадян в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (4–6 лютого 2002 року), Київ. – К.: Київ. нац. торг.-ек. ун-т., 2002. – С. 49–53.
2. Булгакова Н.Б. Система пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Н.Б. Булгакова. – К., 2002. – 446 с.
3. Московичев Л.Н. Диссертация как феномен науки и как фактор социальной стратификации / Л.Н. Московичев // Вестник Российского Философского общества. – 2000. – № 1. – С. 125–133.
4. Рибаченко Л.І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л.І. Рибаченко. – Луганськ, 2001. – 20 с.

Представлен анализ тематики диссертационных работ на соискание ученой степени доктора или кандидата педагогических наук, посвященных проблемам подготовки студентов-иностранцев в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: иностранные студенты, высшие учебные заведения, диссертационные исследования.

Analysis of topics of dissertations (for getting Doctor or Candidate of Pedagogy degree) devoted to the issues of preparation of foreign students in higher educational establishments in Ukraine is presented in the article.

Key words: foreign students, higher educational establishments, dissertation.

Надійшло до редакції 8.02.2011.